

Comissariat i (manca de) política artística

Per Jorge Luis Marzo

Ja fa un temps, vaig fer una investigació sobre quin havia estat el paper de la crítica i el comissariat d'art a Espanya entre finals dels anys 70 i durant tota la dècada dels 80. El resultat era clar: aquest s'havia produït només dins del paraigües institucional i havia respos a uns interessos polítics que donaven suport a una definició de la creació com un fenomen desideologitzat, descontextualitzat dels seus temps i espais de producció i tendent a veure l'artista prou individualitzat i "torero" com per fer front a la seva immersió total en el mercat. Aquella recerca, de fet, es va fer a l'ombra del colofó socio-polític que va representar l'any 1992, amb tots els seus efectes de "triom final" d'una política determinada d'estat i també amb totes les seves conseqüències, la principal de les quals va ser la consciència d'una ressaca fabulosa després de la suposada festa amb la qual s'identifiquen els anys 80.

Si ara ens demanem què ha passat des d'aleshores, la primera cosa que em vé al cap amb nitidesa és la cara de Pujol, la d'en Maragall i la dels ministres a Madrid el dia després d'acabar-se les Olimpíades, dient que "el país havia d'ajustar-se el cinturó degut a la crisi que teniem al damunt". D'un dia per l'altre, passavem de la glòria olímpico-industrial a una crisi econòmica de grans dimensions. De fet, i crec que no m'equivoco, durant aquells dies els poders es van assegurar de deixar-nos clar que moltes coses estaven a punt de desaparèixer, una de les quals era una política d'estat en el marc de la producció cultural.

Què vol dir això? Si hi ha una cosa evident és que a la dècada socialista-convergent dels 80 sí que hi havia una política cultural institucional, és clar que devastadora pels interessos reals dels creadors i creadores i absolutament manipuladora respecte a la funció que els poders públics tenien respecte a la creació. La diferència amb els 90, és que aquesta política va desaparèixer de l'escena. Però, i aquí radica el "quid" de la qüestió, és que no va ser reemplaçada per cap altra més. Molta gent -molts crítics i intel·lectuals- van

assumir que això es devia a la crisi i a les jerarquies d'interessos polítics i socials que una crisi comporta (la cultura sempre és l'últim mono). Però cal anar una mica més enllà. Segons el meu parer, aquesta desaparició no va ser en absolut una circumstància imposada per conjuntures econòmiques, sino que es va tractar d'una decisió acorde amb tot el que va passar als 80. Es a dir, suposava la consecució de les fites que més o menys amagades es perseguien durant tota la dècada passada: que no hi hagués una política cultural d'estat i deixar així pas finalment a allò que ningú va gosar dir però que tothom tenia en ment: que el la creació artística estigués controlada des de "la societat civil", "el mercat", "la iniciativa privada", "la opinió directa del públic", o com vulgueu dir-li. Doncs bé, l'èxit d'aquesta operació va ser clamorós des dels seus punts de vista, no ens enganyem.

Avui no tenim cap política estructurada sobre la creació artística. Les institucions s'han deslliurat completament de donar cap suport a la formació d'unes línies ordenades de creació, producció i distribució del fenomen artístic. Llavors, quina ha estat la reacció per part dels crítics i comissaris davant d'aquesta situació? Si, en bona mesura, una de les raons de la implicació de la crítica i l'"intelligentsia" dels 70 en les polítiques dels 80 va ser la premisa de que "només dins del poder es poden canviar les coses", què ha passat ara? ¿Serà que la implicació és exactament igual que abans, però amb la substancial diferència de que ja no han de respondre a cap línia argumental destinada a reflexionar sobre l'estructura cultural present i futura? Vol això dir que són els i les comissàries qui estan definint les línies d'actuació, legitimant-les a més com si de polítiques culturals es tractés donat que treballen molt sovint dins de marcs institucionals? Aquesta pregunta crec que esdevé del tot important. Sobretot, tenint present una paradoxa evident; si critiquem aquells intel·lectuals que es van apuntar a una política cultural estrictament institucional als anys 80, per què haurem de criticar ara que no hi hagi política cultural? Paradoxa que clarament existeix, tot i que alguns la facin entendre des de perspectives demagògiques ja que confonen poder institucional amb polítiques públiques, un tema que ha estat sempre el cavall de batalla de rerafons. De fet, si

enmarquem aquesta reflexió en el marc d'un buit de política cultural, el comissari llavors sembla tenir la clau de tota la xarxa. Però, no fóra aixó també perillós, ja que indicaria de nou que "només en l'àmbit institucional és possible de generar una reflexió real"? En poques paraules, si el comissari esdevé l'endoll necessari per tal de connectar l'administració i la creativitat, ¿no tornem a estar com al principi, veient la funció comissarial com part "integrant" de les institucions?

Jo, de cap manera puc acceptar que el comissari pugui convertir-se en l'únic agent que dissenya el marc de comportament polític a la producció artística. Això suposaria obrir les portes de bat a bat perquè l'estil i les decisions estètiques i de caràcter personal esdevinguin el patró a seguir per part de les administracions públiques. A Catalunya, tenim un exemple claríssim d'aquesta situació. La Generalitat i en bona mesura l'Ajuntament han transferit la major part dels pressupostos artístics al MACBA, reforçant la tendència que ja s'apuntava durant anys a deixar de banda un model de suport estructurat a la producció, basat en la creació d'infraestructures d'accés públic. Així doncs, ha de ser el director del MACBA qui dissenyi les polítiques públiques a seguir? O la direcció de la Tàpies, o de la Miró o de qualsevol altra institució amb un cert concert públic? Jo no ho veig gens clar. En primer lloc, perquè els estatuts d'aquestes institucions no recullen aquestes tasques i segon, i més important, perquè aquestes institucions no han estat creades per fer política cultural, sino que són museus i centres d'art contemporani, una cosa molt diferent a un parlament on es proposen en profunditat diversos models culturals. I encara més: com pot la gent, els artistes i els diferents agents artístics fer sentir les ves veus en marcs on les decisions es generen de manera tècnica i no política? Penso que és molt important debatre aquest tema en profunditat.

Acceptem que el comissari es converteix en un agent molt important a l'hora de generar línies d'actuació. Un dels principals problemes que ha d'afrontar el comissari és trencar la dinàmica institucional respecte al suport a la producció i als honoraris d'artista. Aquí ja ens trobem un exemple de com la

tasca comissarial ha de gestionar problemes derivats de la manca d'una política pública sobre la creació. D'entrada, la majoria d'institucions poden entendre els ajuts a la producció, però de cap manera el pagament d'uns honoraris als creadors. La típica expressió "però si ja paguem producció! i a més, agràits haurien d'estar els artistes de poder treballar sota el paraigues d'un nom com el de la nostra institució", segueix del tot present en la boca de directors i responsables institucionals. Com si a un paleta li diguessim que ja té prou amb que li paguem els costos de les obres, i que no estem disposats a pagar cap honorari. Es sorprenent la ceguesa institucional davant el fet de que el comissari, el dissenyador i el maquetador de catàleg, el traductor, el transportista, el vigilant de sala, el motorista que pega els posters per la ciutat, el servei de neteja, els tècnics ajudants si n'hi ha, etc, tots cobren llevat de l'artista, qui se suposa és el centre de tot aquest fluxe de moviment. Davant d'aquesta situació, és clar que el paper del comissari és molt rellevant perquè pot influir molt directament en la sol.lució d'aquestes qüestions i de pas crear poc a poc una consciència institucional respecte a la importància d'aquests temes. Però, és això un sucedani de política cultural? Cal que sigui així? Perquè si ho pensem dos vegades, arribarem a la conclusió de que això convé molt a les institucions com a forma de continuar l'statu quo actual, negociant sempre d'una manera puntual i no dins d'un marc de política cultural col.lectiva.

Si fèssim un petit diagrama de les tasques comissarials, podríem arribar a la conclusió de que hi ha dues menes de comissari, ambdues del tot necessàries. Per una banda, ens trobem un tipus de comissariat basat en descobrir (recerca de tallers) i donar sortida a nous autors, desvetllant d'alguna manera els nous processos que es desenvolupen d'una manera molt sovint soterrada dins del context artístic. Aquesta definició no és en absolut una cosa tancada. Tot depèn també del marc on es produeix la pràctica comissarial. D'altrabanda, hi ha aquell comissari més vinculat a la investigació. Habitualment, els denominen "comissaris de tesi", i no veig perquè no hem de donar com bona aquesta expressió. Aquesta mena de comissariat és molt menys endogàmica que la primera, perquè el que prima és la investigació, sigui

en el terreny que sigui, malgrat hi hagi el risc de perdre's en el.lucubracions que no tinguin en compte les condicions socials de producció cultural, (i amb aquesta crítica hi estic molt d'acord, perquè ha estat gràcies a algunes d'aquestes pràctiques que durant molt anys ha perjudicat notablement la consecució d'una millora de la mentalitat institucional respecte al fet artístic). El primer tipus de comissariat, tot i poder regir-se per tesis, temes o interpretacions més globals, és sobretot una forma de situar punts flotants sobre el mapa creatiu, molt sovint sense el desig –i això em sembla intel.ligent– de fixar-los en l'espai. El comissari de tesi és sovint acusat d'intentar fixar les coses, matant-les d'alguna manera. Això, és cert, és un risc present, la superació del qual només depèn del grau de contradicció que un vulgui assumir.

Les exposicions de tesi, tanmateix, han sofert profunds canvis durant els darrers anys. Al menys, un d'ells em sembla molt positiu: la progressiva desaparició dels comissaris estrella, tot i que encara en queden alguns (o se'ls etiqueta com a tals). Els comissaris estrella es vinculaven gairebé sempre a les exposicions "teòriques". Aquest canvi es deu a diversos factors, que han implicat un substancial relleu a l'hora de enmarcar les relacions dels comissaris amb artistes i institucions: per una banda, a les restriccions pressupuestàries de les gran entitats culturals que ja no poden assumir amb tanta facilitat macro-exposicions internacionals. Un altre raó és la disolució dels gran arguments estètics mercantils en l'àmbit de la producció d'obra per part de molts artistes joves, que d'alguna manera ha acabat afectant les vendes de grans idees narratives, molt afins als comissaris estrella. Tampoc podem oblidar, que paral.lelament a la gestació dels artistes actualment emergents, ha aparegut un munt de gent interessada en la gestió i distribució d'informació i en el comissariat que coneixen de primera mà el fenomen artístic més contemporani amb totes les seves problemàtiques i que han començat a marcar una nova línia d'actuació que les institucions comencen a valorar. I per últim, el desplaçament de molts artistes a nous mitjans audiovisuals, pels quals els comissaris "clàssics" no estaven gens preparats, a més de que no poden incidir en el

mercat i de requerir de grans esforços de finançament, que se suposa cosa de “gestors” i no de comissaris. Si una cosa ha quedat clara durant la dècada dels 90, especialment després de l’aparició d’entitats i grups creatius auto-gestionats (que no auto-finançats) és que la figura del comissari s’ha barrejat amb la del gestor, en el sentit que el primer esdevé una mica més productor (amb tota la paperassa i maldecaps) i una mica menys “crític d’art”. Això em sembla d’alguna manera positiu, perquè redueix les distàncies amb les produccions dels mateixos artistes i també poden ser vehicles d’informació real de les condicions de producció de cara als gestors institucionals clàssics.

I aquí es on volia anar a parar. Continuem a l’ombra del paraigues institucional? Sí, perquè no hi ha hagut cap mena de política cultural destinada a crear unes bases sòlides que permetin una independència de producció. Aleshores, quina és la diferència amb aquella pràctica comissarial dels 80 que treballant dins de les òrbites de l’administració no va ser capaç d’articular cap proposta per a millorar les condicions de producció? Per a mi, aquí radica la qüestió. Que potser ara, amb la lleugera simbiosi que s’ha produït entre les mentalitats dels artistes i la dels comissaris, potser és possible anar obrint camí contra una situació que afecta tothom per igual: la tràgica i –encara més, declarada– desaparició de qualsevol voluntat pública de conformar un marc de política cultural.